

СЛОВО НА СТОРОЖІ

WORD ON GUARD - LA PAROLE EN GARDE

ОРГАН ТОВАРИСТВА ПЛЕКАННЯ РІДНОЇ МОВИ
РЕДАГУЄ КОЛЛЕГІЯ. ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: Я.Р. РУДНИЦЬКИЙ

No. 5. WINNIPEG, MAN., CANADA 1968
P. O. BOX 3597, STA. B.

I чужому научайтесь,
Й свою не цурайтесь.

Т. ШЕВЧЕНКО

* * *

Основна справа української спільноти в розсіянні (діаспорі) — справа збереження й розбудови української субстанції в фізичному й духовому розумінні. Багато поглядів, рецент, напрямних продискутовано на сторінках української преси, на краївих і світових конгресах, поганаючи з 1920-их років, а кінгаючи останнім Світовим Конгресом Вільних Українців (СКВУ) в листопаді 1967 р. в Нью Йорку, в гасі якого відбулася в днях 11—12. XI. окрема „Світова Виховно-Освітня Сесія” для дискусій над проектами майбутньої виховно-освітньої системи в діаспорі.

З усіх підходів до розв'язки наведеного вгорі питання нам видається найбільш продуманою, практичною й далекодумовою наша формула, що її вперше видвигнено на з'їзді Об'єднання Українських Педагогів у Торонті в 1956 р.; а саме:

$$УД = ДМ + Г \frac{УТ}{КТП}$$

Або словами: Українець у діаспорі це двомовна (українсько-іншомовна) істота, що гармонійно синтетизує своє українство з культурою довкілля й громадянством країни поселення.

Ця формула з'ясовує два основні аспекти індивідуального (особистого) життя - будуття українців поза Україною сущих.

Перший із них є мовний (лінгвістичний) аспект. Він ставить як передумову взаємнення з українським народом на Батьківщині й з українською спільнотою в діаспорі знання рідної української мови побіг знання мов країн поселення української діаспори (англійської, французької, німецької, еспанської, португальської). Беруги до уваги давно прийняту істину в мовознавстві, що тільки мова є повноцінним і незаступним клюгем до духовості й культури даного народу, ця формула ставить рідину мову як перший й основний елемент у цілому комплексі двомовності й двокультурності.

Другий аспект формули — взаємовідношення між духовими, моральними цінностями, традиціями, ідеями та ідеалами попередніх українських генерацій та їхніх кращих представників із довкіллям, серед якого доводиться жити українцям у різних країнах поселення. Тут ця формула передбагате гармонійне, а тим самим творче (креативне), поєднання „українства” із культурою довкілля та громадянством (державною принадлежністю) країн поселення. Це й є модерне розуміння тями „двокультурність”, яке виключає заздалегідь всякі можливості комплексів меншеварти, а в зв'язку з цим процес культурної асиміляції, денационалізації, ги деетнізації. Що більше, знання й участь у двох культурах у додатку до двомовності робить із гленів української спільноти в діаспорі „громадян плюс” (“citizen plus”, “citoyen plus”, etc.) даної держави, даючи їм всюку основу для погуття більшеварти впорівень із одномовними й однокультурними співгромадянами, гленами етнічних ги національних державних більшостей.

Таким гіном наша формула бере не тільки до уваги минуле й теперішнє українського життя в діаспорі, але дає далекодігі напрямні на майбутнє. При цьому вона має всі признаки просторової універсальності: вона однаково добра для українців, що живуть в західній Європі, обох Америках, Австралії, Новій Зеландії, ги ще де.

Яр. Рудницький

ДО ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДВОМОВНОСТИ

Питання двомовності в широкому розумінні цього слова впирається не в двомовність окремих індивідуальностей, а в двомовність окремих національних груп, навіть окремих націй, які силою обставин примушені бути двомовними. Такою двомовою нині є й українська нація. Але виникають питання: що треба розуміти під двомовністю, яка її роля — позитивна чи негативна, чому українська нація є двомовою і як ця двомовність відбувається на творенні національної культури?

На тему двомовності існує багато література, особливо чужими мовами, де переважно стверджується негативна роль двомовності. Недавно у виданні Київського університету вийшла праця Ю. О. Жлуктенка під назвою „Мовні контакти” (Київ, 1966), де окремий розділ присвячено питанню двомовності. Автор цієї праці стверджує позитивну роль двомовності, але обґрунтует її більше політичними мотивами. Розвиток національної культури в умовах двомовності залишається у нього поза увагою.

Крім того, Ю. Жлуктенко не розмежовує двомовності, що служить чинником творення двох національних культур, і двомовності, що розвивається в умовах творення однієї національної культури. В таких випадках друга мова вважається додатковою мовою, що вивчається в школах як окрема дисципліна, тобто як іноземна мова. Вивчення іноземної мови в школі — це нормальне явище, поширене по всьому світі, бо ж кожна культурна людина, крім рідної, повинна знати ще якусь чужу мову. В таких випадках вивчення іноземної мови в школі навіть не можна назвати двомовністю в широкому розумінні слова, бо фактично національна культура, наука, політика творяться тільки однією, рідною мовою, чужа мова виконує тільки допоміжну роль: вона вивчається тільки для розширення й збагачення знань, але нею не можна творити рідної культури, науки тощо.

Зовсім інший характер має двомовність як виразник двох національних культур (напр., українська і російська), коли обидві мови вивчаються і засвоюються так, що ними користуються в соціально-економічному, політичному і культурному житті нації. Така двомовність діє на шкоду розумового розвитку дитини і не дає добрих наслідків в засвоєнні ні однієї, ні другої мови: калічиться рідна мова, недостатньо опановується її друга мова. Це стверджує О. Потебня, який надавав великого значення в шкільному навчанні матірній мові, бо знання двох мов у ранньому віці „утруднює досягнення цілісності світогляду, перешкоджає науковій абстракції”.¹⁾ Це саме пізніше підкреслив В. Сімович, який писав, що „чужа, незрозуміла, а то й малозрозуміла мова веде неминуче до повної механізації науки в школі”.²⁾

Така двомовність призводить до засмічення рідної мови „суржиками”, які дуже важко викорінювати з мовної свідомості людини. На Україні така двомовність гальмує навіть готування учителів української мови: українській мові часто приділяється мало уваги, що примушує навіть українських письменників бити на сполох, констатувати разючий факт русифікації на Україні.³⁾

А тимчасом Ю. Жлуктенко саме є обороняє політику двомовності на Україні, коли говорить пр „масову двомовність” та її значення. Він пише: „Групова двомовність набуває великого значення в житті мовних колективів. У ситуації перманентного контакту створюються умови для масової двомовності”. Цю масову двомовність він убачає в тому, що „ввесь мовний колектив чи його значна частина змушені (чому змушені?! П. К.) навчитися другої мови і постійно нею користуватися, поряд з рідною”. Цю „змушеність” вивчати другу мову, щоб „постійно” нею кори-

1) О. Потебня. Мова і народність, 184.

2) В. Сімович. Рідна мова є інтелектуальний розвиток дитини. Львів, 1934, стор. 11.

3) Див. В. Чапленко. Два виступи в тій самій газеті або двоє рабочих. Свобода, 1967, ч. 64. Див. додаткове нашу статтю „Рідна мова і двомовність”. Сучасність, 1967, ч. 6.

стуватись, він виправдує тим, що „поява масової двомовності ще більше зміцнює зв'язки між контактуючими мовами, сприяє поглибленню процесів їх взаємодії і чинить помітний вплив на мовний розвиток”. Ми вже вказали вище, який то є „вплив”. Але далі він пише: „Отже, в умовах групової двомовності її суспільний характер і значення ще більше зростають, і місцем здійснення контакту стає вже вся двомовна група” (с. 22-23).

Ю. Жлуктенко не міг приховати того факту, що „в багатьох випадках основною мовою двомовців є їх рідна мова”, як мова, що „людина навчилася нею ще з дитинства пізнавти світ”. Тому незаперечним є факт, що „ця мова тісно зв'язана з усім, що оточує індивіда”. Цим він стверджує „стійкість позицій рідної мови в системі двомовности чи двомовної групи” (с. 27-28).

Але, стверджуючи, з одного боку, поширеність погляду, що природним є тільки такий стан, коли кожна людина, народ користується тільки однією мовою, Жлуктенко каже, з другого боку, що такий погляд неприйнятний, б цьому, мовляв, суперечить як мовна практика, так і мовна політика соціалістичних країн, де „створено всі умови для співіснування і взаємозабагачення мов та триваючої двомовности”. Мовляв, основним засобом спілкування багатьох національностей СРСР залишається їх рідна мова, але „для цілей міжнаціонального спілкування та створення досягнень культури і науки інших народів все ширше впроваджується російська мова” (с. 33-34). Вказавши на факт, що в іноземній науці поширена теорія про шкідливість двомовности (І. Епштейн, Е. Людовіці), Жлуктенко підкреслює, що „радянська наука не тільки не вважає двомовність шкідливою, а, навпаки, вбачає в ній важливий позитивний фактор для розвитку людини” (36-37).

Ми додамо до цього, що не наука, а політика тут грає роль в обороні двомовности. Коли перед Жлуктенком постало питання двокультурності, тобто чи можна одночасно вивчати дві культури, то він примушений все таки ствердити, що „випадки досконалого засвоєння обох культур одним індивідом трапляються так само рідко, як і до-

сконале засвоєння двох мов” (с. 40). Навіщо ж тоді обороняти політику двомовності?

Зовсім інша справа з двомовністю поза межами України. Українська група, що мешкає в будь-якій державі, як національна меншість, звичайно мусить бути двомовною: з одного боку, вона мусить опанувати мову держави, в якій живе, з другого боку, ця мовна група мусить оберігати й свою рідну мову як найбільше свідчення її національності. Напр., у США і Канаді представники таких національних груп, як українці, поляки, чехи, німці та ін., всі двомовні, тоді як англомовне населення цих країн знає тільки одну власну мову, крім, можливо, ще додаткової іноземної мови (еспанської, французької, зрідка російської та ін.).

В Канаді зокрема питання української двомовности поставлено на офіційний ґрунт, і принцип двомовности, за який бореться проф. Яр. Рудницький, увійшов у дію; українська мова запроваджена не тільки в середні школи, але й в університети; в канадських університетах створено окремі катедри української мови, напр., в Саскатуні, в Манітобі, Альберті та ін. В Америці тепер провадиться підготовча праця для створення при якомусь університеті Катедри Українознавства, що в основі матиме й українську мову. Ця ідея вже близько стоїть до здійснення.

Завжди і всюди ми повинні пам'ятати, що, крім офіційної мови тієї держави, того народу, де ми перебуваємо, нашу безнастанну і пильну увагу повинна притягати й своя рідна мова. Ми не раз ставимось з повагою до поліглотів, людей, що знають багато мов. А хіба ми неспроможно знати хоч би дві мови, оцей необхідний мінімум життя на чужині? Обставини життя примушують нас вивчати іншу мву (англійську, німецьку, французьку, еспанську та ін.), стикатись з чужомовною культурою, до якої, розуміється, треба ставитись з пошаною. Але разом з тим треба всіма засобами оберігати й рідну мову, рідну культуру, звичаї, — оцю найбільшу відраду, що її можна мати в важкі хвилини туги за рідним краєм.

Великий наш поет Тарас Шевченко терпів тяжкі моральні муки на далекому засланні, і рідна мова, що нею він виливав на папері свою тугу, свої радісні й сумні хвилини, була для нього найбільшою втіжкою в житті. Він ніколи не забував про свій народ, про свою рідну мову (хоч добре володів і російською мовою), бо рідна мова була для нього душою його народу, що для нього він віддав своє життя.

Наші славні письменники — І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Леся Українка та ін. знали офіційну російську мову (бо мусіли знати), але ще краще знали рідну, українську мову, писали нею свої твори, говорили нею, де тільки можна було (бо офіційно вона була під забороною), оберігали її як найдорожчий національний скарб.

Цим самим шляхом ідуть і наші сучасні письменники і поети, що гірка доля судила їм тинятися по чужих землях. Вони двомовні, бо, крім досконалого знання рідної мови, вони знають також і мови країн їх поселення. На цей шлях двомовності повинні стати всі українці поза межами України, якщо вони й далі хочуть залишатися українцями не лише назвою, але й також широю душою.

Треба завжди пам'ятати, що коли ти себе вважаєш за українця, коли ти свідомий великого обов'язку перед твоїм народом то ця свідомість насамперед є мовною свідомістю. Ти думаєш по-українському, бо ти свідомий того, що належиш до української нації. А всяке думання, всякий творчий процес мислення — процес мовного порядку.

Отже, кінцевий наш висновок такий, що питання двомовності є актуальне лише за межами батьківщини, але двомовність в ширшому розумінні цього слова на рідних землях — шкідлива для розвитку національної культури.

П. Ковалів

Вашінгтон, Д. К.

ЗАСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТИ В ДІЯСПОРІ

Умови розпорощення українців у різних країнах та поміж різними національностями призводить не тільки до ознайомлення з мовами і культурами тих народів, але й спричиняють утрату своєї мови, звичаїв та культурних надбань. Цей натуральний процес, що походить від взаємопливів різних національних груп, переможний для тієї національності, що є панівною в даній країні. До того приєднується ще досить часто непошана до своєї мови й культури та схильність приймати чужі форми, як вислід комплексу меншої вартості.

З цього походить втрата української національної свідомості соток тисяч наших земляків, які виємігрували наприкінці XIX століття на американський континент і загубилися в чужому оточенню так, що й слід їхній пропав. Лише де-не-де зустрічаємо людей з українськими прізвищами, які свідчать про їх українське походження. Прикладом цього може бути штат Пенсильванія або інші частини американського континенту, куди масово виїздили із Західної України переважно наші селяни.

В умовах розпорощення серед інших національностей та умови буття в англо-сакському оточенні приводить десятки або й сотні тисяч українських людей до ви-народовлення та до забуття про своє українське походження.

Це явище не так шкідливо відбилося на наших людях в Канаді, де умови збереження своїх національних влативостей значно кращі, як у інших країнах нашого поселення. Найбільше сприяє збереженню національних прикмет масове, компактне поселення в деяких провінціях Канади, як наприклад, Манітоба, Саскачеван та Альберта, де перебувають наші люди спільно та де організували свої селища з назвами *Галиг*, *Правда*, *Онут*, *Київ* і багато ін. По дорозі з Вінніпегу до Толстого можна ще сьогодні бачити хатку, вкриту соломою, з малими віконцями й призьбою кругом хати; вигляд цієї хати дає

образ наших перших поселенців у Манітобі. В іншому селі Гардентоні, недалеко селища Толстой, можна бачити першу українську православну церкву, побудовану за нашим гуцульським стилем з тесаного дерева т. зв. зруб. Ця церква була зачислена як національний пам'ятник в Манітобі в 1966 році. Еміграція після другої світової війни, а зокрема наукові працівники принесли до Канади багато культурно-національних надбань і вплинули на те, що українська національна група піднеслася культурно.

Але, не зважаючи на це, ми зустрічаємо і впливи чужого оточення, бо ті самі українські люди вживають в своїй розговорній мові багато чужих слів, пристосовуючи їх до української мови. Прикладом цього можуть бути слова чи цілі вирази: „Не чекай на стриті, бо дістанеш кольд”, „покленуй ярду і дай сміття до гарбичу”, „скажи бойсові, най бере коут”, „іди до салеру” і т. д.

Таких прикладів можна наводити безліч і все це можна чути серед наших поселенців. Коли запитали їх, чому говорять такою мовою, то відповідь буде така: „Якщо поживете кілька років Канаді, то й ви будете такою мовою говорити”...

Минули роки після приїзду до Канади і ми самі побачили, що вплив чужої мови є такий сильний, що важко боротися дорослому, а ще важче дітям. Хоч з України наші люди привезли свою багату українську мову, але вплив місцевого оточення є такий непереможний, що тяжко з ним боротися навіть свідомій українській людині.

На нашу думку, щоб зберегти мову й національні прикмети нашого населення, треба починати працю з маліх років, себто з домашнього виховання, коли дитина починає сприймати мовні вирази від своєї матері в формі колискових пісень та різних звернень, а потім від казок, оповідань та розвагових пісень та ігр. Ще перед тим, ніж дитина йде на вулицю, в оточення інших дітей, вона має сість бути приготована так, щоб вплив інших її не міг заломити. Це можливо тільки тоді, коли наша родина буде

сама вживати в розмовах своєї рідної мови та тим впливати й на своїх дітей.

Часто трапляються випадки, коли уродженці Канади в другому або в третьому поколінню, говорять чистою українською мовою, то коли ви його запитаєте, чому він так говорить добре по-українськи, він відповість, що завдячує це своїй бабуні, яка не знала англійської мови й розмовляла з дітьми лише по-українськи. Це було б найголовніше при збереженні в родині рідної мови.

Дальші заходи можна звести до наступних:

1. Організація своїх шкіл для дітей.
2. Організація дитячих садків з українськими виховницями, які б забезпечили національне виховання дітей до шкільного віку.
3. Недільні школи, які б провадили навчання молитов та церковних обрядів і традицій в національних формах.
4. Українські школи, які б поглибили знання своєї мови, ознайомлювали дітей з нашим минулім, подавали б відомості про славні події в нашій історії, знайомили шкільних дітей з рідною літературою, інформували б їх про те, що відбувається тепер в Україні.
5. Театральні вистави, коли самі ж діти їх приготовляють під проводом учителів, грають різні ролі, чим не тільки знайомлять з нашою мовою та культурними здобутками, але й відкривають свої таланти для майбутніх національних завдань.
6. Своя національна церква має завдання не тільки плекати українські церковні звичаї й традиції, але й підносити та розвивати культурно своїх вірників. Богослужби в українській мові, молитви й проповіді мають найбільший вплив на вірників, а до того це все відбувається щонеділі чи свята, до чого вірники призвичаєні і радо можуть сприймати від своїх священиків.

7. Співочі товариства мають навчати своїх членів рідних пісень і розкривати перед ними красу нашої пісні та загалом музики, плекати національні танці, що особливо притягають молодь, де вони можуть набувати знайомства та сприяють створенню в майбутнім своєї української родини.

8. Плекати красу своїх національних одягів, вишивок, дбати, щоб хлопці й дівчата в свята одягали свої вишиванки та інші одяги й були горді за свої національні строй.

9. Організувати свої рідні національні музеї, де зосереджувати місцеві і набуті з рідних земель цінні експонати.

10. Підтримувати постійний зв'язок між собою, змалку влаштовувати зустрічі для дітей в колі своїх родин або в школах та в інших розвагових установах. Це завдання можуть з успіхом виконувати дитячі клуби або систематичні сходини по неділях або суботах, коли діти вільні від шкільних занять.

11. Святкування різних національних свят, особливо з нагоди різних роковин, для яких діти мають самі приготовляти програми тих відзначень під проводом своїх національних виховників.

12. Участь нашої молоді в міжнародних конгресах, фестивалях та спортивних змаганнях, де наша молодь могла б показати свої досягнення та порівняти їх з іншими національними групами. Наведені заходи не вичерпують всіх можливостей, але коли і їх дбало виконувати, то їх вони можуть забезпечити нашу національну групу в чужому оточенні від винародовлення та привести до того, щоб наша мова здобула гідне місце серед інших світових мов, як наприклад, англійська, французька, німецька чи італійська.

Ярослава Сорогинська

Вінніпег — Мюнхен.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА В УССР

(Резюме доповіді Богдана Сацюка, виголошеної на Ідеологічній Конференції ТУСМ-у в Детройті, 30-го квітня 1966 року).

Останніми двома актами переслідування української мови й культури в царській Росії були Емський Указ з 1876 року та гостра заборона українського друкованого слова на початку другої світової війни в 1914 р. Після скинення царя і проголошення самостійності України в 1918 р. українська мова почала розвиватися, а збільшення україномовної преси принесло за собою багато проблем лексичного і правописного характеру, які треба було негайно розв'язати. Українська мова поступово розвивалася аж до часу, коли війська Муравйова окупували Україну і почали винищувати населення, яке на вулицях Києва говорило українською мовою. Захопивши українські землі, комуністи спочатку вели гостру політику русифікації і винищування української мови і культури. Потім під тиском зростаючого невдоволення між українським населенням, комуністичний уряд почав політику українізації, яка тривала від 1924 до 1933 р. В добі українізації відбулося нечуване до того часу процвітання української літературної мови й мовознавства. Самі видання Української Академії Наук від 1924 до 1930 р. нараховували понад 8.000 високонаукових праць. Українське мовознавство стало на рівні західноевропейського мовознавства, спеціально завдяки таким науковцям як Олекса Синявський, Олена Курило, Всеvolod Ганцов та Петро Бузук. Їхні праці появлялися в берлінських, празьких та паризьких мовознавчих журналах. Ганцов, Курило і Бузук взяли участь у празькому Міжнародному конгресі славістів у 1929 році.

Вліті 1927 року відбувся всеукраїнський правописний з'їзд, який також мав називу Харківської Правописної Конференції, де взяло участь понад 50 мовознавців. Крім учених з УССР, були на ній також представники Наукового Товариства ім. Шевченка зі Львова, ака. сміг: К. Студинський, голова товариства, і мовознавці Свєнціцький і Сімович. Більшість учасників були за те, щоб відрізнити

українську мову як найбільше від російської, базуючись на прикметах української мови і на наукових фактах, але конференція працювала під натиском уряду, і не всі постанови можна було ввести в життя. Не зважаючи на це конференція рішила затримати букву „г” в українській абетці, хоч її нема в російській абетці. Також впроваджено нову систему передавання чужих слів в українській мові, яка була зовсім відмінна від російської. Цей Академічний правопис був затверджений Комісаріятом освіти УССР, а в 1929 р., його також апробувало Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові.

Після 1932 року починається нова доба в розвитку української літературної мови в УССР, доба комунізації і терору, яка триває до 1953 р. Ця доба приносить раптовий занепад української літературної мови і друкованого слова. Майже всі мовознавці, які були активними під час доби українізації, були вбиті або заслані урядом Сталіна. Їхні праці заборонені і сконфісковані, а на їхнє місце приходять вислужники Москви, які пишуть і видають мовознавчі праці спрямовані виключно на інтенсивну русифікацію української літературної мови, але нічого не приносять для збагачення української мови.

В 1933 р. виходить третє видання українського правопису, в якому „викрито і ліквідовано” всякі „націоналістичні намагання скерувати розвиток української мови на штучний відрив від російської навіть у спільніх моментах”. Але навіть ця чистка української літературної мови не задовольнила Москви і в 1946 р. виходить ще одне видання правопису, в якому русифікаційній політиці вдалося „усунення штучного бар’єру між українською і російською мовами, який мав місце в правописах попередніх видань”.

Під час другої світової війни, коли Москва потребувала українців, щоб боротися проти Німеччини, політику русифікації дещо сповільнено, але ці тимчасові полегші незабаром зникли.

Після смерти Сталіна починається доба „неясної відлиги”, яка триває аж до сьогодні. Вона характерна тим,

що хоч є багато ознак, що українське мовознавство почало набирати більше розгону іsovєтський режим інколи навіть дозволяв, щоб в пресі появлялися протести проти занечищення української мови русифізмами, то з другого боку далі продовжується процес русифікації, і нелегко оцінити який з цих двох процесів сильніший. Відновлено видання різного рода словників, твори мовознавців 1920-тих років поволі починають появлятися в бібліографіях сучасних книжок на мовознавчі теми, тираж українських книжок збільшився, закінчено друк 17-томної „Української Радянської Енциклопедії”, яка хоч спотворює деякі ділянки української культури, спеціяльно українську історію, всетаки є деяким вкладом в українську культуру. Проте, в 1960 р. вийшло у світ „друге, виправлене і доповнене видання” правопису 1946 р. У цьому виданні „усунено розбіжності в спільніх моментах українського і російського правописів, зокрема в пунктуації, виправлено окремі помилки...” З цих слів виходить що після всіх русифікаційних спроб, правопис 1946 р. не був досить „наблизений” до російської мови. Хоч в 1964 р. вийшло в УССР 1,440,115,000 примірників журналів і часописів в українській мові, проте один з органів Правління Спілки письменників України, місячник „Радуга”, виходить російською мовою, в 1962 р. перестає виходити журнал „Вісник Академії Будівництва і Архітектури”, а журнал „Прикладна Механіка” припинив видання українською мовою і тепер виходить в російській мові, як „Прикладная Механика”, сім газет, видаваних до 1965 р. українською мовою, тепер друкується тільки російськими виданнями. Таких суперечних фактів дуже багато, тому саме теперішній період розвитку української літературної мови в УССР слід називати „дoboю неясної відлги”.

Українська мова це найбільш небезпечний елемент українського націоналізму в очах Москви, тому вона вже 300 років усіма способами старається зрусифіковувати і тим самим знищити українську мову, але це їй не вдається.

ЗА НОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КАНАДІ

Українська етнічна група в Канаді (понад 500 тисяч чоловік) найчисленніша між канадцями слов'янського походження. Це її числове становище підсилюється двома іншими аспектами: географією поселення та динамікою історичного росту.

Згідно з переписами населення в роках 1901, 1911 і в дальших п'ятьох декадах материком канадських українців були три степові провінції — Манітоба, Саскачеван і Альберта, зокрема ж „українська полоса” в Канаді, що тягнеться безперервно від чисто українських поселень у південно-східній Манітобі (Шевченко-Вайта, Сірко, Гардентон і т. д.) почерез Давфінщину, Йорктон-Саскатун, Вегревільщину у північно-західному напрямку поза Едмонтон. Ця полоса виказує сильну концентрацію українського елементу, що в деяких випадках діяв асимілятивно на інші слов'янські групи (поляків, словаків, росіян). І так у першій половині 20-го сторіччя українська група в Канаді була єдина крім британської, що виказувала мовну надвишку впорівень до етнічної приналежності мовлян: у 1931 році на 252,802 мовлян тільки 225,113 тисяч подали своє етнічне походження, як українське, отже в переписі того року українська етнічна група виказувала 12.3% мовної експанзії. Подібну, хоч і не таку високу, надвишку виказував перепис населення з 1941 року: осіб українського етнічного походження в Канаді було тоді 305,929, хоч українську матірню мову подали 313,273 особи (2.4% більше). Щойно 1951 рік виказує спад: на 395,043 українців тільки 352,323 говорили по-українськові (отже українську мову, як матірню, втратило 8.8% українського населення в Канаді). Ще гірше виглядала справа в 1961 році: на 473,337 українців у Канаді українською мовою говорили ще тільки 361,496, зн. близько 35% втратили її як матірню мову.

Динаміка українського росту в Канаді значна. Впродовж останніх десятииріч ніодна з груп поза британцями

й французами не виказала такого внутрішньо-суспільного зрізничкування та (пере)організованості, як українці. Розмірно велика їхня участь у загально-канадському політичному, економічному, культурному й суспільному житті.

Власне український вклад у розбудову Канади виразно зарисовується у двох сферах: індивідуальній діяльності „на вершинах” і масовій „чорній” праці над покоренням цілінної природи, степів,прокладанням шляхів „від моря до моря”, тощо. Одна й друга сфера діяльності, хоч різна своюю суттю й характером, взаємно доповнюючи одна одну за останніх 150 років історії Канади й до сьогодні проявляються в рямках цієї традицію освяченої схеми. Все ж треба ствердити, що чим вище сягає український вклад у загально-канадську „вертикальну мозаїку”, тим менш він відомий як український, тобто менш ідентифікований. Як приклад може служити постати Петра Полетики, визначного нащадка козацької старшини, небуденого політика-дипломата, що більш як 150 років тому діяв на північно-американському континенті. Як відомо, в висліді його заходів прийшло до заключення двох більтеральних міжнародних договорів — одного в 1824-ому році між Росією й Сполученими Штатами Америки, й другого в 1825-ому році між Росією й Великою Британією. Обидва договори торкалися міжнародно-правного статусу території, що тепер відома під назвою „Британської Колюмбії”, від 1871 р. однієї з провінцій Канадської Федераційної Домінії. Характер і ідейно-політична сильветка Полетики носить на собі всі познаки модерного макіявелізму, хоч для земляків у Канаді й Америці сущих постать Полетики має велике значення як свідоцтво першого українського зусилля й української індивідуальної дії „на вершинах”, ще далеко перед прибутиям українських поселенців на північно-американський континент для масового поселення на низах соціальної драбини. І хоч це було зокрема важливе для українців у Канаді так з уваги на сторіччя Канадської Держави в 1967 році, як теж і з уваги на те, що український вклад у розбудову

Канади сягає в глиб минулого, то проте і в загально-канадській історіографії, й в українській, звичайно промовчувано його ім'я. Щойно недавно Полетику „воскресили з мертвих”¹⁾

Подібна „змова мовчання” панувала до недавна й про другого визначного діяча, що зорганізував масове українське поселення в Канаді з кінцем дев'ятнадцятого й початком двадцятого сторіччя — д-ра Олеськова. Як відомо, він переговорював „на вершинах” в Оттаві в справі українського поселення в степових провінціях Канади й у висліді його заходів десятки тисяч вихідців із Галичини, Буковини й Закарпаття знайшли в Канаді нову батьківщину й нове, економічно краще, життя. Щойно в 1964 році видвигнуто д-ра Олеськова з забуття й поставлено його на заслужений історичний п'єдестал,²⁾ на якому стояли досі чомусь тільки два сумнівні „перші” — Ілиняк і Пилипівський.

У висліді масового „блійкового” поселення, систематично підготованого й зорганізованого д-ром Олеськовим, українці в Канаді добилися на переломі сторіч деяких важливих політичних успіхів. Українська мова (а з цим культура) знайшла державне визнання в офіційному провінціально-федеральному (Лор'є - Грінвей) акті з 1897 р., що забезпечував їй рівні права з англійською, французькою та іншими мовами в школництві, тобто в т. зв. двомовних школах у Манітобі (а теж і в інших степових провінціях).

Скасування цих шкіл лінгвіцидним актом Манітобської легіслатури із 1916 року було дошкільним формально-правним ударом у стан української мови й культури в Канаді. Правда, тодішні керівники українського життя не пішли ані слідами менонітів, що в обороні німецької мови

¹⁾ Пор. статтю підписаного в Encyclopedia Canadiana. Т. X, стор. 168-171, а зокрема працю д-ра М. Гуцуляка: *Українець-співворець кордонів Канади й Аляски*. Ванкувер-Торонто, 1967.

²⁾ Пор. V. J. Kaye: *Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900*. University of Toronto Press, Toronto, 1964.

частинно виємігрували до Мехіка, ані не створили сприйнятливої й далекоглядної програми самооборони — боротьби за українську мову, як за предмет навчання, а не як викладову мову в школі. Щойно пів сторіччя пізніш, на настирливі домагання так організованого українства (напр. КУК, УВАН), як і окремих громадян (напр. д-р А. Г. С. Джілсон, Д. Загарія, проф. І. Мірчук і ін.), привернуто український мові права елективного предмету в середніх школах і в університетах.

Всупереч поглядам деяких парафіяльно наставлених істориків, що без підстав роздувають створення тієї чи іншої організації до епохальних подій українсько-канадської історії, треба об'єктивно ствердити, що після першої світової війни українське життя йшло своїм невисоколетним, хоч бурхливим, руслом церковно-громадської диференціації й змагань до інтеграційної суперструктури (Український Горожанський Комітет — УГК, 1918-1922; Комітет Українців Канади — КУК, 1940-). Не вважаючи на розмірно велику кількість патентованих поодинокими групами „проводників” чи „передових” людей, у цьому періоді не було ні Полетик ні Олеськових... Так у внутрішньо-українському як і в загально канадському житті переважав тип пересічного українського (за термінологією В. Кохана) „масовика”, що випливав на верх не завдяки особистим кваліфікаціям, а через свою групову принадлежність: канадська земля не родила Тичинівських „великтів”.

Найприкметніше явище 1918-1968 років — другий великий масовий „ісход” — еміграція цим разом у канадському контексті. Українські терени первісного поселення — українсько-канадський материк переставав дедалі бути атрактивним: у зв'язку з загальною урбанізацією що раз більш почали „випомповуватися” степові провінції в користь Сходу (Торонто-Монреаль) і Заходу (Ванкувер-Вікторія). Статистика десятиліть показує такі конкретні вияви цієї поземої „втечі від себе”:

ТАБЛИЦЯ I

Динаміка горизонтальної дисперсії українського етнічного
елементу в Канаді³⁾

	1901	1911	1921	1931	1941	1951	1961
Брит. Колюмбія	0.4	0.5	0.7	1.2	2.5	5.7	7.5
Степові пров.	91.8	91.4	90.0	85.7	78.9	66.9	61.4
Онтаріо	6.9	7.1	7.8	10.8	15.7	23.7	27.1
Квебек	0.9	1.0	1.1	1.9	2.6	3.3	3.5

Паралельно з цією „горизонтальною де-демографією” йшов процес вертикальної деетнізації — втечі молодих поколінь від традиційного батьківського пня. В половині 20-го ст. (=1951) приблизно одна десята української етнічної групи прийняла панівну англійську культуру й мову за свою „рідну”, а поважна кількість церков перейшла на Григоріянський („канадський”) календар. Ні в одному ні в другому випадку не помагали резолюції всеканадських конгресів КУК, заклики недорослих Вишеньських і Шашкевичів, бідькання Єреміїв із фарм: процес подвійної деетнізації йшов своєю дорогою й найкраще відзеркалювався в листах до редакцій українських часописів у роді: “Do not send this paper anymore: old man, died, nobody can read it.”

Заіснування в 1963 р. „Королівської Комісії для справ двомовності й двокультурності” й сторіччя Канадської конфедерації 1867-1967 привели канадське українство до призадуми й перевірення позицій. Це перший раз в історії Канади урядовий федеральний документ вимагав не тільки з'ясування вкладу „інших етнічних груп” (крім британської та французької) в розбудову Канади, але, що головніше, він домагався рекомендацій, як зберегти цей вклад у майбутньому. Не вважаючи на первісне офіційне рішення української „власть-імущої” верхівки дати тільки один еляборат-меморандум від централі КУК, серед української громади перемогла тяга до масовости: і „складові” й нескладові організації КУК, а теж і одиниці, залипували Королівську Комісію листами й меморандумами

3) Цифри відносяться до відсотків пілоти українського населення.

так, що українська „продукція” в цьому огляді стояла на третьому місці після англо- й франко-мовної.⁴⁾

Таку ж активність виявила українська група й у часі переслухань Комісії в 1964-1966 роках. Більшість українських голосів у справі двомовності й двокультурності в Канаді торкалася негативної настанови й (часами) гострого заперечення двох „основних рас” у Канаді. В ім’я „мозайки”, „квітника”, чи „симфонічної оркестри”, канадські українці вимагали абсолютної рівності для всіх груп, в тому й української. Один із позитивів цілої справи — переведена УВАН-ом анкета в роді „Галлуп-пол”: вона вказала, що більшість (96%) думаючих земляків у Канаді вимагає формально-правного забезпечення української мови нарівні з англійською й французькою. Ось вона:

Щоб мати відповідний матеріял, оснований на опінії як найширших кол українського громадянства Канади, спеціальна комісія Української Вільної Академії Наук — УВАН у Канаді перевела в 1963 році анкету, розсилаючи запитні листи представникам різних шарів українського населення в Канаді, а теж друкуючи відповідний запитник у пресі.

Вислід цієї анкети такий:

- 1) На запит — „Чи вважаєте, що українська мова повинна мати в Канаді такий державний статус, як англійська чи французька?” — наспіло 46% відповідей — „Так”.
- 2) На запит — „Чи вважаєте, що українська мова має задержати такий стан, який має під теперішню пору в Канаді?” — наспіло 3% відповідей — „Так”.
- 3) На запит — „Чи вважаєте, що українська мова має здобути краще признання, як його має під теперішню пору?” — наспіло відповідей 50% — „Так”.
- 4) На запит — „Чи маєте яку іншу думку в цій справі?” — наспіло відповідей 1% — „Так”.

Таким чином виявляється, що більшість українців Канади, а саме 96% уважають, що стан української мови в Канаді незадовільний та що наша мова має бути забезпечена конституційно

⁴⁾ В загальному було 46 меморандумів з українського боку (чи з участю українців), в тому тільки 5 індивідуальних, крім цього були 2 есеї (Р. Шульгина й О. Войценко) й багато листів.

з усіма приналежними їй правами, як одній із головніших мов Канади, а першій і найсильнішій слов'янській мові в цілій країні.

До Королівської Комісії УВАН подала свій Меморандум, обґрунтований науковими розвідками про культурний вклад українців Канади в загальну скарбницю канадської культури та даними вищеподаної анкети, з додатком мапи проф. І. Теслі, на якій показані місця компактного поселення українців на території Канади. В Меморандумі висловлені такі рекомендації:

1. Існуюча конституція Канади (Б.Н.А.А.) повинна бути доповнена декларацією (чи в нову будучу конституцію треба включити ствердження),
  - 1) що Канада є державою осіб і угруповань різного культурного походження, об'єднаних бажанням жити спільно як одна державна організація,
  - 2) що Канада має дві офіційні мови — англійську й французьку й кілька інших етнічних мов, які утворюють канадську мовну дійсність.⁵⁾

В міжчасі зайшли події, що сколихнули опінією українського масовика в Канаді. З початком 1965 р. вийшов *Прелімінарний рапорт Королівської Комісії*, що в основу своїх міркувань поклав тезу і вимогу „глобальності” суспільного розвитку груп із всесторонньо-розвиненими політичними, економічними, культурними й суспільними структурами (представництво в легіслятурах і федеральному уряді, свої банки, військо, університети, радіостанції, державне шкільництво й т. д., включно з конституційним забезпеченням). Прелімінарне звідомлення Комісії знайшло тільки дві групи оструктурені й оформлені правно (конституційно): „англомовну” й „франкомовну”, обидві з участю „інших етнічних груп”.

Як можна було сподіватися, це становище мало далекийдучі наслідки політичної натури. В неукраїнських політичних колах, тобто в домінуючих канадських партіях (ліберальний, консервативний, ендепівський) дедалі почала перемагати ідея „двох націй”. І ось горливими оборонцями „одної нації” в Канаді виявилися українці. Не маючи змоги висунути концепцію „третьої” нації з уваги

5) Пор. М. І. Мандрика: „Українці Канади і рідна мова”, *Бюлетень УВАН*, ч. 10/14, Вінніпег 1965, стор. 1.

відосередні тенденції т. зв. „третьої сили” (не-англійці й не-французи) та брак її глобального оструктурення й конституційного оформлення, українці вдоволялися дотеперішнім „статусом кво”, а на концепцію двох націй давали досить мрячні рецепти, як напр. „б. с.” у статті „Одна чи дві нації в Канаді?” (*Гомін України*, Торонто, ч. 37/1967), чи д-р В. Білинський у статті „Теорія двох націй і українці” (*Поступ*, ч. 36/1967).

Ані один із цитованих авторів не подав переконливих аргументів на те, чим теорія однієї нації корисніша для канадського українства від теорії двох націй. Найосновніший недолік наведених міркувань, це сплутування індивідуальних прав, які є й мусять бути абсолютно однакові і для англійців, і для французів, для німців, українців, італійців і всіх інших, якщо вони є канадськими громадянами, з груповими. А тимчасом від індивідуальних прав треба завжди відрізняти групові. Тут демократичний принцип інший як у індивідуальному контексті: більша й політично сильніша група має більше, менша й політично слабша група має менше привileїв, прав, можливостей. Віковічна проблема взаємин між більшістю й меншинами в демократичному устрою тут вирішальна. Власне всі аспірації Квебеку — країни з 81 відсотками французького населення зводяться до політичного перегрупування сил і відвернення дотеперішньої ситуації: із гомогенної меншини в загально-канадському контексті (30 відсотків у 1961 р.) перейти до домінантної групи (81 відсотків) „в своїй хаті” — Квебеку. Імплікації цієї перестанови сил і взаємин очевидні для політично свідомих франко-канадців і всі вони від „тихих революціоністів” до найбільш радикальних „сепаратистів” уважають її за основу майбутнього французького „бути чи не бути” в канадській конфедерації чи в „вільному” Квебеку.

Вертаючися до української етнічної групи, треба об'єктивно ствердити, що з уваги на специфічні умовини, а головно на згадану вгорі горизонтальну й вертикальну „втечу від себе” (де-демографію та деетнізацію) вона не має (її здається не буде мати довгий час) виглядів на до-

мінантну більшість ні в одній провінції Канади. Розбазарення первісних теренів українського поселення в Канаді, головне після другої світової війни, переношення центрів громадських установ на схід чи захід та прогресивна англізація молодого покоління, все це від'ємно відбилося на питомій політичній вазі українського елементу в цій країні, а зокрема анулювало всякі концепції „кантоналізації Канади”, чи подібне. З цього погляду концепція одної чи двох канадських націй, однаково „добре” як і „недобре” для українського елементу в цій країні. Навпаки з уваги на більшу кількість українського населення на заході, хто зна чи двонаціональна концепція не краща, бо вона залишає українців у Канаді на старому, четвертому місці, тоді, як тепер вони вже на п'ятому після британців, французів, німців та італійців.⁶⁾

Не маючи виглядів на зайняття становища більшості, силою обставин українська група в Канаді приречена до позицій меншості так у загально-канадському як і в провінційному відношенні. Коли ж узяти до уваги тенденції дисперсії в 1918-1968 роках, то треба йти ще далі й ствердити, що українці в Канаді є й на довго залишаться діяспорою (розсіяною) меншиною, подібно зрештою як і всі інші українські поселення в вільному світі, а зокрема в обох Америках, Австралії та Новій Зеландії.

Філософія меншинної діаспори — напрямні „куди йти?” — йще вичерпно в нас не опрацьовані, хоч тут і там є вже деякі спроби в цьому напрямі.⁷⁾

⁶⁾ Пор. Яр. Рудницький: „Українці Канади її концепція двох канадських націй”, *Український Самостійник*, Мюнхен, Ч. 10/1967, стор. 19-25; той же: „Скільки „націй” в Канаді? До дискусії в справі „двох націй”, *Поступ*, Вінніпег, Ч. 45/1967, з 19-го листопада, стор. 4.

⁷⁾ В індивідуальному аспекті: наша формула „українця поза Батьківщиною сущого” (гл. стор. 1-2 цього видання); в громадському (груповому): А. Фіголь: *Світовий Конгрес Вільних Українців*, Париж-Рим-Мюнхен 1965; його ж: „Координаторний центр виховних дій крайових шкільних рад”, *Платформа Шлях*, ч. 4, Торонто 1967, стор. 6-14; В. Кохан: „Концепція нашої політики в житті країн нашого поселення”, *Матеріали Програмової Комісії СКВУ*, пор. *Новий Шлях*, ч. 45, Вінніпег 11. 11. 1967, стор. 16; О. Войценко розділ: “Needed: Vision and leadership” у праці *The Ukrainians in Canada. Canada Ethnica IV*, Оттава-Вінніпег 1967, стор. 217—222.

Як би не було, основна ціль українства в діаспорі — самозбереження й розбудова-розвиток була, є й буде залежна від внутрішніх та зовнішніх чинників. До перших належатимуть такі речі, як виразне поставлення, з'ясування української „місії” й ідейних напрямних у країнах нового поселення; зберігання, приспособлення й творення нових культурних, соціальних, економічних і інших вартостей, а в організаційному аспекті — завершення структури цілого життя включно з устійненням громадського центру. А в сумі: забезпечення ідентичності як меншини.

На зовнішньому відтинку один із важливих чинників є шукання, підбирання й з'єднування природних союзників у країнах нашого поселення, включно з творенням „сил” (напр. т. зв. „третя сила”, в Канаді, що її одні шукають серед усіх не-англо- й не-франкомовних канадців, інші між слов'янами тільки).

Все ж найважливіший між зовнішніми чинниками — формально-правний чинник, включно з конституційним визнанням і забезпеченням нашої мови, культури, й узагалі нас, як окремішної групи.

Керуючися цим переконанням, ми подали урядові Канади в додатку до *Кінцевого Рапорту Королівської Комісії* окрему рекомендацію про офіційне, конституційне визнання української мови (поряд із іншими, а передусім із німецькою та італійською) Британським Північно-Американським Актом (§ 133, 5) як *канадської областної (регіональної) мови* з такими привілеями й гарантіями:

- (а) *першогерговість (преференція) української мови впорівень із іншими неофіційними мовами як предмету шкільного навчання, а то й як викладової мови, в народних, середніх і академічних навчальних закладах, включуючи в цьому останньому випадку створення українського обласного (регіонального) неконфесійного університету на кошт федерального уряду;*
- (б) *введення її в ужиток у пресі, в радіо, телебагені, й інших засобах масового зв'язку;*

- (в) легалізацію її вживання у внутрішньому організаційному та інституційному житті української групи;
- (г) в інших функціях і для таких цілей, які визнагати і затвердять стосовні уряди у відповідь на домагання громадськості.

Рекомендуючи ці привілеї й гарантії для української та інших обласних (регіональних) мов на теренах, де є принаймніше 10 відсотків української чи іншої людності, що говорить даною мовою, ми певні, що наша рекомендація, якщо її прийме уряд Канади, матиме далекойдучі наслідки при перебудові Канади в країну двох державотворчих народів-основників, британців і французів, та інших етнічних груп, які внесли свій вклад у її розбудову впродовж історії. Вклад українського елементу в розбудову Канади так „на вершинах” (Полетика, Олеськів), як і в масовому огляді своєрідний, унікальний. На всякий випадок він більший, як евентуальні дальші здобутки українців у Канаді як групи, що впливали б із уведення в життя нашої рекомендації в справі офіційного призначення обласного (регіонального) статусу українській мові та культури на теренах із мінімальною кількістю 10 відсотків населення, тобто передусім в „українській полосі” степових провінцій Канади.

Яр. Рудницький

КОНСУЛЬТАЦІЯ

Питання:

Академічний правопис каже подвоювати приголосну поміж голосними в чужих власних назвах, напр. Голляндія, Марокко. Наша щоденна преса в ЗДА (Свобода, Америка) передає назву загально відомої енциклопедії як Енциклопедія Британіка (чи Британіка). Чи не слід в цьому терміні, як у власній назві, подвоювати **н**, як в латинському оригіналі, і писати Брітаніка?

Ровей, Н. Дж.

А. Вовк.

Відповідь:

Треба: Брітаніка.

З ПОЖОВКЛИХ СТОРИНОК

IV.

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДВОМОВНОСТИ В КАНАДІ

З промови посла Горецького в альбертійськім соймі, днія 21 лютого, 1933 в обороні одномовних піонерів:

„...Бажаю порушити не менш важну справу, а се несправедливо покривдженіх в Канаді, а можливо, що досі ніхто на сю справу не звертав належної уваги. Зараз же на світовій війні, ухвалений був закон в Канаді, що канадське горожанство може набути та особа, яка уміє читати та писати по англійськи. Сей закон захопив богато людей, які були першими піонірами на заході. Нині вони в літах та виснажені зі сил в довгій піонірській боротьбі з природою, ім не можливо вернутись до тих молодечих літ, щоб навчитись читати та писати, а за те позбавлені вони горожанських прав сего дорогоого ім краю, для якого піднесення положили стільки зусиль, стільки мозольної праці в поті чола. Вони видирали перші корчі, вони орали першу скибу, вони боронились від хижого звіря, вони сотки миль йшли пішки заробити на прожиток для своєї родини. Вони вложили все, що тільки могли в розвій сеї держави, вони полюбили сю дику ще тоді, але вільну країну, з вірою і надією на краще завтра, що от тут їх вітчина... а тут ставлять їм перепони до приняття горожанства.

Пане Президенте: Я не хочу винувати хліборобів за сей несправедливий закон. Сей закон ухвалений був зараз по війні, коли упередження одного народу до другого засліпило уми деяких людей. Те упередження витворене по війні, подекуди ще й досі не затерлося і було причиною ще більшої несправедливості, коли ввійшов у силу Акт Старочої Пенсії.

Сотки жінок живе в сім краю в найбільших злиднях, виснажених тяжкою працею піонірського життя та впали

жертвою незнання читати та писати по англійськи. Закон повинен охоронити їх. Я говорю виключно про жінок. Ми можемо винувати мужчин за недбалство, що не научились читати та писати по англійськи, вони усі мали нагоду по-за своїм домом здібатись з англьо-саксонцями та научитись більше або менше мови сего краю, але жінки тої нагоди не мали, вони не могли ніяк лишати дому. Піонірство вимагало від жінки її усєї здібності, енергії, часу та посвяти і є несправедливо і немилосерно ухвалювати та-кий закон проти них хотій я сподіюся, що ті, котрі пропонували такий закон та ввели в силу, не думали й не застосовлялися над тим, яку велику кривду вони заподіють працьовитим, витревалих та повних посвяти для села краю піоніркам. Я сподіюся, що домініяльне правительство вгляне в сю справу у найближчій будучності та винагородить покривджених.”

„Український Голос”, ч. 11, 15 березня, 1933.

Подала, зберігаючи правопис оригіналу,

Ольга Войценко.

КОНСУЛЬТАЦІЯ

Питання:

За академічним правописом в чужих словах, що не є власними назвами, приголосну подвоюємо тільки в деяких вийняткових випадках, напр. в словах: **булла, манна, ванна**. В тих термінах неподвоєне н давало б плутанину значень. Хоч латинське слово, що приблизно відповідає українському літопис (анг. annals, нім. Annalen), у словнику Голосекевича подане як **анали**, воно повинно би, мабуть, належати до вищезгаданих вийнятків. Так є теж вже в пізнішому, але ще вільному, Словнику чужих слів І. Бойкова і інших (Київ-Харків, 1962).

Ровей, Н. Дж.

А. Вовк.

Відповідь:

Треба „анали”, не „анали”.

**В У КРАЇН СЬКІЙ РОДИНІ,
В РІДНІЙ ШКОЛІ —
РІДНА МОВА!**

УКРАЇНСЬКА МОВА НА ВЕСЕЛО (Продовження)

Багато є випадків, коли студент до певної міри знає українське слово або вислів, але не вміє його правильно написати, наприклад:

Написано:	Має бути:
[Г]істеричний професор	професор історії
копитом у віску	капітаном у війську
куколяри	окуляри
він має дзигарок в піску	він має цигарку в устах
ніс	ніщо (нічого)
дючина	дівчина
побачив сінко	побачив жінку
жати, вжали її	взяти, взяли її
горшок	горошок
поїхо	поїхав
песяр	письменник
зеленина (навіть вазонка!)	рослина
малинка	маленька
бугатий	багатий
наші піяніри	наші піонери
привикла до індіянського життя	привикла до індіянського життя
природжені граници	природні граници
він полатав дальше	він полетів дальше
мокнути ноги	мочити ноги
відповідь	заповіт
перевернувся	повернувся
таратари	татари
на біси!	не бійся!
віскі	листя
з коров	з котрою
зубачив	побачив
їхали шведськими кіньми	їхали швидкими кіньми
тоді	туди
привик до домки	привик до думки
людинина	людина
з'їли багато яблінок	з'їли багато яблук
синаїли	найлися
усики	осики
копив машину	купив машину
глупців	хлопців
були сирупами	були сиротами

В. Буйняк

РІДНА МОВА — ДЖЕРЕЛО ЧЕСЬКОЇ СИЛИ (Закінчення)

Нарешті в XIX ст. приходить до покладення підвалин під чеську, а власне загально-слов'янську філологію. Саме наближається доба „весни народів”. Йосиф Добровський (1753-1829) своїми переломовими філологічними працями (закони чеської граматики й ортографії, що стали зразком для інших) діє як мовний реформатор, а водночас і носій слов'янофільських ідей. Павло Шафарик (1796-1861), словацький реформатор і вчений, накреслив у тому ж пляні позитивну програму співпраці між окремими слов'янськими народами в напрямку спільногого кращого майбутнього. Ян Коллар (1793-1852), теж словак, написав добірною, збагаченою в той період чеською мовою, видатний поетичний твір „Донька Слави”, що мав служити справі слов'янського братерства. Як бачимо, розцвіт чеської мови полонив і не-чехів. З того часу якраз і датується зловживаний згодом Москвою панславістичний рух. Кирило-Методіївські Братчики, з Шевченком, Костомаровим і Кулішем на чолі, прийняли з одушевленням ідею слов'янської співпраці й рівноправності. Починається збирання зразків фольклору, народної словесності й письменства всіх слов'янських націй, в чому зокрема визначився Франтішек Челяковський. В літературі поширюються впливи романтизму. В чеській поезії романтизм віддзеркалився зосібна т. зв. твором-фальсифікатом „Короледвірським рукописом”. Були це уривки ліричної й розповідної поезії, начебто з рр. 1000-1250. Насправді ж авторами цих поетичних перлин були В. Ганка, Й. Лінда й В. Свобода, що наслідували приклад голосних фальсифікаторів, Мекферсона й Четтертона. Згадані автори видали в 1760 й 1762 рр. „Оссіянові пісні”, переклади начебто з автентичного оригіналу твору ірляндського героя III ст., Оссіана. Що не про оригінальну творчість ішлося, а про фальсифікати, скоро доведено. А все ж таки на виправдання Ганки й його однодумців заслуговує факт, що мотиви їхні були піднеслі — своїм репродукційним зусил-

лям поклали вони собі завдання виповнити прогалини втраченої поезії ранніх часів. „Короледвірський рукопис” написано з великим поетичним хистом, вичуттям для стилю народної поезії й підбором народніх чутливих тем.

Не даром мав цей твір такий замітний вплив на розвиток чеського письменства XIX ст.

Були численні спроби й наше „Слово о полку Ігоревім” представити як своєрідний фальсифікат на подобу „Оссіянових пісень”, чи „Короледвірського рукопису”, але основні наукові досліди над цим архітовором з XII ст. староукраїнської літератури довели його оригінальність понад усякий сумнів.

Завдяки навіянням народного елементу й панівності рідного слова розвиток чеської літературної мови й письменства йде постійно вперед, поки не здобуде собі вона заслужене місце серед усесвітньої літератури. Такі імена, як Сватоплук Чех, Маха, Гавлічек, Брхліцкий, Зеер, і т. д. загально відомі в світі й їхня творчість — це значний здобуток на шляху чеського народу до національного самовизначення й незалежності. Прикметно, що батьком Чехословацької республіки й її першим президентом став духовий провідник народу, соціолог, публіцист і літератор, Тома Масарик...

Правда, в деяких письменників є признаки русофільства.

Передвісниками прозріння від проросійського засліплення були одиниці з низки чеських письменників ХХ. ст., напр., Владислав Ванчура (1891-1942), що в своєму творі „Три ріки” протиставляє два такі різні для нього світи — Росії й Богемії. Наскрізь критичне становище до російського світу нікчемного існування-животіння, морального розкладу, трагічно-розщепленої особовости, чи заведеної на манівці жовтнетвої революції, займають чеські письменники, члени т. зв. „Чеського Легіону” в Росії, себто люди, яких голе життя в комуністичній Росії навчило правди. Всі вони, Йосиф Копта (нар. 1894), в „Третьому Батальйоні”, Франтішек Кабка (нар. 1894) в „Скитських вершниках”, а особливо ж учасник больше-

вицької революції, письменник і історик, Ярослав Кратохвіль (нар. 1855 р.) в більшості своїх творів, мають в найтемніших красках свій російський досвід.

Треба вірити, що після упадку комуністичного режиму в Чехословаччині спаде до решти більмо з очей чеських інтелектуалів, а чехи, зазнавши гіркого досвіду під советською кормигою, разом з отрясенням від московсько-советської окупації, на завжди визволяться від недоречних і недоцільних проросійських сподівань. В зв'язку з цим є надія, що в однорідному змаганні із словаками їх українцями за визволення, відродять чехи свою національну силу не шляхом якоїсь штучної, минулих не виправданої федерації, а шляхом власної незалежної держави чехів, окремо від таких же вільних, від себе незалежних держав словаків і українців. Отака невимушена їхня співпраця буде певно щиріша й принесе кращі плоди.

Форт Гейс.

P. Кухар

РІДНОМОВНА ХРОНІКА

ТОВАРИСТВО ПЛЕКАННЯ РІДНОЇ МОВИ

Президія Т. П. Р. М. відбула в 1967 р. декілька засідань в Оттаві під головуванням президента проф. д-ра К. Біда. Предметом нарад були справи зв'язані з популізацією ідей і праці товариства, справи видавання журнала „Слово на сторожі”, тощо. В загальному стверджено більш декламаторсько-платонічний чим практичний підхід до проблеми збереження української мови серед української спільноти в Вільному Світі. Спроба втягнути маси в Т. П. Р. М., як досі, не вдалася. Українська громадськість більш зацікавлена політиканством, церковчиною й матеріальними справами, чим спільним зорганізованим зусиллям, щоб зберегти рідну мову, головно серед молодого покоління. Не вважаючи на ці невідрадні обставини, рішено далі вести працю й видавати хоч раз на рік журнал „Слово на сторожі”. Рішено теж поробити заходи в справі поширення книжки „Українська мова та її говори”, що її видано заходами Т. П. Р. М. в 1965 р. (ціна за примірник \$3.00).

ПРОФ. ЯР. РУДНИЦЬКИЙ ОЧОЛИВ КАНАДСЬКУ НАУКОВУ УСТАНОВУ

В приміщені Карлтонського університету в Оттаві відбувся 17. 6. 1967 перший загально-канадський з'їзд назвознавців з різних університетів. У вісліді наукових викладів, дискусій і нарад оформлено нову наукову установу — „Канадський Інститут Назвознавства”. В склад першої управи Інститу-

ту вийшли проф. Яр. Рудницький — президент, проф. І. Сірі й С. Льосік з Монреалу — заступники президента й проф. Яр. Славутич з Едмонтону — секретар-скарбник.

КОНФЕРЕНЦІЯ ЮНЕСКО В СПРАВАХ ДВОМОВНОСТІ

В дніх 6—14. 6. 1967 відбулася в приміщенні місцевого франкомовного університету в Монктоні, Н. Б., міжнародна конференція ЮНЕСКО в справах двомовності в різних країнах світу. В конференції взяли участь близько 100 спеціалістів у цій ділянці лінгвістики. окрему увагу присвячено в програмі канадській двомовності в її різнопорядних виявах. Матеріали для нарад були надруковані наперед і учасники мали змогу заздалегідь познайомитися з темами поодиноких сесій. Конференція обмежувалася виключно до дискусій і коментарів. З українців у конференції взял участь проф. Яр. Рудницький, голова УВАН і Української Наукової Ради в Канаді, як представник Королівської Комісії Д. і Д. в Оттаві. В виставку наукової літератури з мовозвавства з нагоди конференції були включені видання УВАН у Канаді.

РІДНОМОВНА ФУНДАЦІЯ (Ukrainian Language Foundation)

P. O. Box 3597, St. B., Winnipeg 4, Man., Canada.

Основана в 1964 р. Рідномовна Фундація мала в 1967 р. такі надходження: Продаж книгарням, бібліотекам, тощо — \$38.09; пожертви — \$658.20, в тому: \$500.00 (вдруге) одного з членів-основників Т.П.Р.М.; \$50.00 Кредитова Кооп. Карпатія в Вінніпезі; \$16.00 К. Царук Вал д'Ор; \$6.00 Ів. Цірка та інші пожертви; відсотки з 1966 — \$20.00; з переносу з попереднього року \$210.60; разом усіх надходжень у 1967 р. — **\$926.89.**

Витрати на друк, поштове й т. д. в 1967 р. — **\$262.45.**

Залишається в касі на рік 1968 — **\$664.44.**

С. Мухин, секретар-скарбник.

ЗМІСТ: Редакційна — стор. 1—2; *П. Ковалів*: До питання української двомовності (стор. 3—7); *Яр. Сорочинська*: Засоби збереження української мови й національної свідомості в діаспорі (стор. 8—11); *Б. Сацюк*: Українська літературна мова в УССР (стор. 12—14); *Яр. Рудницький*: За новий статус української мови в Канаді (стор. 15—25); *О. Войченко*: До історії української двомовності в Канаді (стор. 26—27); *В. Буйняк*: Українська мова на веселю (стор. 28); *Р. Кухар*: Рідна мова — джерело чеської сили (стор. 29—31); Рідномовна хроніка (стор. 31—32); Рідномовна Фундація (стор. 32).

ПЕРЕДПЛАТА: 6 чисел „Слова на сторожі” — \$5.00, одно число — \$1.
SUBSCRIPTION: 6 issues — \$5, one issue — \$1.

ADDRESS: *Word on Guard*, P.O. Box 3597, Sta. B. Winnipeg 4, Manitoba, Canada.

Printed by Trident Press Ltd., Winnipeg, Manitoba, Canada.